

HORVÁTH LAJOS

*Fekete lobogó**Don-kanyar, 1942–1991*

– novellafüzér –

1

Már az ókori bölcsek is tudták, hogy az egyik ember a létbe ér, a másik távozik belőle, s abból is, ami most következik, valami máris elmúlt. Így hát egy dolog lehet örök: a változás.

Mi, az újkor gyermekei (nem, nem bölcsei), akik ismerjük az ókor óta eltelt Időt – mely ezt a végtelen örökkévalóságot frissíti fel –, az állandót próbáljuk keresni a változásban. Persze csak a magunk elsatnyult módján. Sokszor tanácstalanul állunk, s néha Kérdéseket teszünk föl, hogy megvédjük magunkat a Létből ránk zúduló Válaszoktól.

Miért van az ember evilágon? Egyáltalán, lehet-e Ember az ember? Lehet célja, hite? Lehet-e igaz cél, igaz hit? Érdemes-e hinni, célt keresni? Hisz minden egyes élet a Létnek csak egy rezdülése csupán, mit elsodor a szárnyas Idő. Lehet-e elfeledni az Embert? És ha hibázott – mert lehet hamis a cél is, a hit is –, meg lehet-e bocsátani neki?

2

Utazni jó, utazni érdemes.

Olyan lehetőség kínálkozott, hogy elkísérhettem harminc embert Oroszországba, egykori véres harcok színhelyére. Az ember persze fölkészül egy utazásra, poggyászt készít magának. Most hagyjuk a földi dolgokat (zakó, nadrág, étel, ital...), vegyük számba a szellemi muníciót.

A magyarok háborúzni voltak 1942/43-ban Oroszországban. Háború és béke – e kérdéskört kell körbejárni. A fentebb említett poggyásznak nézzük hát a szellemi nehezékét. Volt, aki elhozta a *Háború és békét*, volt aki a *Csendes Dont*. (Mindkettő érthető.) Én egy sztoikus bölcsező könyvecskéjét vittem magammal, Marcus Aurelius filozófus (s mintegy mellékesen római császár) *Elmélkedéseit*.

Hazudnék, ha azt állítanám, hogy kár volt. Hasznom mégis csak annyi volt belőle, hogy – lásd fentebb – kérdéseket tettem föl magamnak. Milyeneket? Milyen válaszokat találtam rájuk? Utazzunk együtt...

I.

1

Gremjacsje, 1942. július 14.

Rajmann Ferenc honvéd őrségben volt a Don folyó partján, és nem tudta, mit keres ott. 1942. május 8-án vagonírozták be Zalaegerszegen, szólt a katonazene, virágessó

hullt, szónoklatok hangoztak el: „A Hazát véditek a messzi idegenben!” Rajmann Ferenc akkor büszke volt. Rajmann Ferenc szerette a hazáját, szeretett volna tenni érte. Ahogy a vonat elindult, nézte a lankás tájakat, s meg volt győződve arról, hogy ő valójában a Hazát védi.

Sokáig tartott az utazás. A vagonokban szalmát szórtak szét, hogy minden katona tudjon pihenni. Rajmann Ferenc nem tudott. Mikor eljött az este, rettenetes fáradtság lett úrrá rajta, de – a vonatzakatolás miatt – képtelen volt elaludni. A többiek reggelenként frissen ébredtek, ő ólmos szemekkel gubbasztott a vagon sarkában.

Nem értette ezt.

Nyolc napi vonatozás után érkeztek meg Orjolba, ott hosszabb pihenőt rendelt el Domaniczky Ödön altábornagy, a 2. magyar hadsereg III. hadtestének parancsnoka. Rajmann rögtön mély álomba zuhant. Már egy napja aludt, mikor a szovjet repülőök megbombázták a vonatot. A magyar katonák nem estek pánikba, visszaverték a támadást. Mikor Rajmann felébredt, már nyugodt légkör uralkodott. A többiek mesélték el neki, hogy milyen eseményt aludt át. Rajmann hitetlenkedve csóválta a fejét.

Orjoltól Voronyezsig gyalogmenetben vonultak. Egy öltözet ruhája volt minden honvédeknek, plusz 30 kg menetfelszerelés. Napközben 40 fok meleg volt, hajnalban 0 fok. A rövidszárú bakancs volt a legborzasztóbb. Ez nyáron átengedte a port, ősszel a latyakot. De menni kellett, menni, menni...

Július elején értek Gremjacsjébe, itt foglalták el állásaikat. Maga a falu akár a Dunántúlon is lehetett volna: nagyrészt dombon helyezkedett el, lehúzódva a folyóig – a Donig! Bádognetős, fából készült házai üresek voltak, a lakosságot evakuálták. A hadsereg védelemre rendezkedett be, a folyó túlsó partján voltak az oroszok.

Kaltróy alezredes napiparancsba adta, hogy semmit elrabolni nem szabad. Ha véletlenül civil oroszral találkozik valaki, bántalmazni nem szabad. Aki e szabályokat megszegi, az kiköttek! A honvédség mellett működő tábori csendőrség parancsnoka, Illinovszky Eduárd százados viszont azt hirdette ki, hogy a 114-es számú ezredparancs szerint a partizánharcban nincs fogoly, a partizánokat a helyszínen fel kell koncolni.

Rajmann nem értette ezt.

Csak ült a Don folyó partján, és izzadt. Nézegette gyűlölt bakancsát, s úgy döntött, leveszi. Szikrázott a nyári nap. A bakancs után a többi ruhadarabot is lehányta magáról, puskáját a fának támasztotta, s belegázolt a Donba. Élvezte a vizet, most már a napfényt is. Nagyokat csapkodott kezével, mint a kisgyerekek, ha anyukájuk fürdeti őket. Aztán váratlanul eszébe jutott: „Én a Hazát védem itt!” Nem tudta miért, de megijedt, s kimászott a partra.

Miközben arra várt, hogy megszáradjon, jobbról – a sásból – két civil jött elő. Egyikük kezében egy primitív horgászbot. A sás mögött egy rozstábla húzódott. A két orosz észrevette Rajmann, és megindult a rozstábla irányába. Rajmann ösztönösen cselekedett: fogta a puskáját, föltette a sapkáját – más nem is volt rajta, csak a gatyája –, s elindult a két orosz után. A rozstábla szélén érte utol őket.

– Sztoj! – kiáltotta rájuk fogva puskáját.

A két orosz föltette a kezét.

– Indíts! – intett a fejével Rajmann, de amazok nem mozdultak. Rajmannak eszébe jutott a megfelelő orosz szó (még az apjától hallotta, aki megjárta az első háborút):

– Davaj!

Erre megindult a két orosz a falu felé, mögöttük ment Rajmann Ferenc gatyában, sapkával a fején, puskával a kezében.

És nem értett semmit.

Kosztjenki, 1942. július 14.

Mező Endre vezérőrnagy, a 7. könnyű hadosztály parancsnoka a telefon mellett ült. Főhadiszállása a kosztjenki iskolában volt berendezve. Napok óta várta Jány Gusztáv vezérezredes parancsát, hogy melyik volt német állást foglalják el a Don innenső oldalán. Annál inkább is nyugtalan volt, mert az örök mozgást észleltek a folyót övező erdő több pontján.

Végre fölberregett a telefon, s a vezérőrnagy megkapta a parancsot az áttelepülésre. Minden az előzetes tervek szerint zajlott, már menetkészen állt a hadosztály, mikor az erdő felől fegyverropogás hallatszott. A vezérőrnagy két katonát – Balogh Ödön és Kis Jenő honvédek – küldött az erdőbe, hogy derítsék föl az ellenséget.

– Partizánok – jelentette Kis, mikor visszatértek. – De hogy hányan vannak, nem tudtuk megállapítani.

Mező rögtönzött tisztigyűlést tartott.

– Két megoldás van – mondta. – Vagy visszafordulunk, és föl vesszük a harcot, vagy itt hagyunk embereket, akik fedezik az elvonulásunkat.

– Vezérőrnagy úr – lépett elő Balogh honvéd, az egyik felderítő. – Mi, Kis Jenővel vállaljuk, hogy fedezzük a visszavonulást.

Mező hosszasan nézte a csillogó szemű katonát.

– Tudod, édes fiam, hogy ez életveszélyes?

– Tudom!

– Te is, fiam? – fordult a vezérőrnagy Kis felé.

– Én is!

Mező kezét szorított velük. – A Jóisten segítsen benneteket. Amit most tesztek, az hősiesség. Soha nem felejtí el nektek a magyar Haza!

Alig hagyták el a magyarok az iskola mögötti dombot, mikor az erdőből előjöttek a partizánok. Nem voltak még húszan sem. Először Balogh nyitott tüzet, majd Kis sorozta meg előőrsüket. Négyen a földre rogytak. A többiek villámgyorsan szétszéledtek és bekerítették az iskolát. A két magyar a falnak vetette a hátát, de amikor hozzájuk dobtak egy kézigránátot, kénytelenek voltak oldalra futni.

Akkor érte mindkettőt a halálos találat.

Gremjacsje, 1942, július 15.

Kaltróy vitézségi éremre és pénzjutalomra terjesztette föl Rajmann. De mindezt olyan hidegen adta elő a fősorakozott század előtt, hogy Rajmann úgy érezte, nem jutalmat, hanem büntetést kapott. Ráadásul állandóan a fülében csengett Kótai Antal – egyik katonatársa, félig-meddig földije – mondata, ami akkor hangzott el, mikor átadta az oroszokat Illinovszky századosnak.

– Tudod-e, Rajmann, hogy ezeket föl fogják akasztani?

Kótai nem tévedett. Illinovszky – Kaltróy minden tiltakozása ellenére – már az elfogatása után felakasztatta az egyik foglyot, a 114-es sz. ezredparancsra hivatkozva. A másik

egyelőre még élt. Egy oszlophoz kötözték, két ór vigyázott rá. Rajmann megkérdezte az egyiket, hogy tud-e oroszul. Egy keveset, válaszolt az ő. Kérdezd meg tőle, hogy hívják. Kak tyibjá zavut?, kérdezte az ő. Iván Alejnyikov, monda az orosz, majd: voda, voda... Vízet kér, mondta az ő. Rajmann elővette a kulacsát, s mivel Alejnyikov kezei meg voltak kötözve, maga itatta meg. Mondd meg neki, hogy nem akartam neki rosszat. Ennyire nem tudok oroszul, mondta az ő. Én csak a Hazámat védem, folytatta Rajmann. Ennyire nem tudok oroszul, ismételte meg az ő, és menj innen, mert jön Illinovszky.

A százados szétterpesztett lábakkal állt meg a fogoly előtt.

– Most meghalsz, bolsevik!

Alejnyikov nem értett semmit, csak a gögöt látta a magyar tiszt arcán. Amennyire a kötelék engedte, feljebb húzódott, és Illinovszky arcába köpött. A százados elvörösödött, s úgy nézett ki, hogy éktelen ordításba kezd. Aztán – szinte pillanatok alatt – lehiggadt, egy lépést hátrált, elővette pisztolyát, s halántékon lőtte az orosz.

– Vádjátok el a kötelet – parancsolta az öröknek.

Rajmann döbbenetben állt, és nem értett semmit.

Illinovszky nemcsak a tábori csendőrök parancsnoka volt, hanem haditudósító is. Egy héttel ezelőtt fölolvasta Magyarországára küldött irását:

„Istenem, de boldog emberek vagyunk mi itt sokan. Érezzük a 10 millió magyar szív felénk áradó melegét, féltő aggódását. De mi olyan szívesen állunk őrt itt a Don partján. A víz csobogásában a Tiszát halljuk, a gránátrobbanásban az alföldi vihar égzengését érezzük, és ha elhullik valaki mellőlünk, megsiratjuk, bánatos-könnyes férfisirással.”

Milyen szép, gondolta akkor Rajmann. Most nézte az orosz szétlőtt fejét, az oszlopon még ott volt a véres agyvelő, és nézte a százados szemét, melyben vakított a gyűlölet sárga lángja.

Rajmann csak állt, és nem értett semmit.

Gremjacsje, 1942. július 16.

A Vörös Hadsereg a Don túlsó partját védte. Ezt mindenki tudta, csak a létszámukról, erejükéről, fegyverzetükről és elhelyezkedésükről nem volt a magyar hadvezetőknek tudomásuk. A hadosztály-parancsnokság épp ezért vállalkozásokra biztatta a magyar egységeket, melynek célja a fogolyszerzés („nyelv”) volt. Mindamellet – ezt külön kiemelték – a vállalkozás csakis önkéntes alapon mehetett végbe.

Kaltróy épp egy lehetséges vállalkozáson törte a fejét tiszttársaival egyetemben, mikor Illinovszky bejelentést tett.

– Én ma éjjel végrehajtok egy vállalkozást!

A tisztek összenéztek. Egyikük sem szerette a tábori csendőroket, Illinovszkyt különösen nem. A tegnapi, tegnapelőtti események után pedig valósággal gyűlöltek.

– Hogy érti – kérdezte az alezredes –, egyedül?

– Igen – felelte dölyfösen a százados –, mindössze egy katonára lesz szükségem, aki a csónakra vigyáz a folyó partján.

– Kire gondol?

– Rajmannra.

– Tudja, hogy csakis önkéntes alapon mehet Önnel?

– Természetesen, hívassa be, kérem.

Rajmann nem értette, mi a feladata. Nem értette, mit akar tőle. Az alezredes is ugyanazt mondta, mint a százados, de az alezredes le-, a százados rábeszélni akarta volna.

– Vállalja?

Mivel Illinovszky kérdezett utoljára, Rajmann vállalta a feladatot. Mikor este elindultak, a százados megveregette a vállát.

– Büszke lesz ránk a Haza, Rajmann!

Rajmann elfoglalta őrhelyét a csónak mellett, s a part szélén kúsó százados után nézett. Egy-két perc múlva fülsiketítő robbanás hallatszott, mire a Don túlsó partján megszólaltak az orosz fegyverek. Rajmann kezét megragadta valaki. „Gyere gyorsan!” Kótai Antal volt. „Mi történt?” „A százados aknára lépett, gyere már!” Rajmann kábán követte egész a magyar állásokig. Leültették, adtak neki egy pohár rumot. Ettől kissé jobban lett, s látta, amint négy katona hozza Illinovszkyt. Pontosabban, ami megmaradt belőle. A végtagjai cafatokban lógtak, szája szélén véres hab.

– Menthetetlen – mondta az orvos a tiszteteknek. Rajmann a tiszteket nézte. Tekintették a leghalványabb részvétet sem tükrözött.

Nem értette ezt.

Gremjacsje, 1942. július 17.

Illinovszky holtteste nemzetiszínű zászlóba csavarva feküdt az alkalmi ravatalon.

Kétoldalt hat-hat katona.

– Kezdheti, atyám – fordult az alezredes a paphoz. Az elmondta a Miatyánkot.

– Díszlövés! – hangzott az újabb parancs.

A tizenkét katona puskája egyszerre dördült el.

– Oszolj!

A legénység ment a dolgára.

– Írja meg a hozzátartozóknak – mondta Kaltróy az írnoknak –, hogy a százados úr hősi halált halt.

Rajmann kábán állt. Látta, amint az írnok elsiet. Látta, amint öt katona viszi elásni a holttestet.

– Ennyi az egész? – kérdezte Kótai Antalt.

– Ennyi – felelte Kótai, s ő is elsietett.

Rajmann nem értette ezt.

2

(A lét rezdülései)

1991 júniusában egy autóbusz gördült be Oroszország különböző községeibe. A községekben sok volt a közös vonás: rettenetes szegénység, lepusztult házak és utak, a reménytelenség, a kiüttlanság szomorú szimbólumai. És még valami (természeti) azonosság: valamennyi község (Gremjacsje, Korotojak, Sztorozsevoje...) mellett ott kanyarog egy folyó, a Don! A Don, melynek egyik oldalán 1942–43-ban magyar katonák markolták a puská tusát, hogy szembenézzenek az ellenséggel. Az oroszokkal...

Most – 1991 júniusában – a busz utasai (volt frontkatonák, illetve azok feleségei, gyermekei) lázas izgalommal szaladnak a folyó felé. Én – a krónikás – némán ballagok utánuk. Első pillantásom előadóművész barátomat keresi, aki révén kijutottam ide. Sikerült hát neki, gondolom, látván lelkes kalauzolását. Biztos, a másik barát, a költő Serfőző Simon is örül most. („Mellkasomban ezért dobbant meg tonnás erővel a szív, mikor megtudtam, egyik versmondó barátom hónapok óta szervezi az utat történelmünk doni halálkanyarjához. Mihamarabb kellene, hogy a segítség szabad vágányt biztosítana a vonatnak, a kijárat jelzők pirosról zöldre váltanának. A lélek megkönnyebbüléséért, az önvádtól megtisztulásért hadd indulna el a zarándoklat. Járná végig az utat, a halál násznagyai merre kísérték a leölésre, puskavégre szántakat. A nyomokat követve mindenütt, fél Európán keresztül, a mozdony hadd vinné a gyászoló kilométeres hosszúfüstöt: FEKETE LOBOGÓNKAT.”)

„Itt volt az állásunk”, mondja az egyik volt katona, „itt feketett az édesapám?”, kérdi az egyik (volt) katona lánya, aki ma – 1991 júniusában – 55 éves. „Valószínű”, válaszolja a volt katona, „de nem vagyok benne biztos”.

Súlyos csend ereszkedik közénk, hisz az egykori katona – a „lány” apja – már rég halott. Vajon hol nyugszik? „Föl kell venni velük a kapcsolatot”, mondja a volt katona, és az egyre nagyobb számmal köréjük gyűlő helyi lakosokra mutat. „Kikkel”, kérdi a „lány”, még mindig révedezve.

Az oroszokkal...

II.

1

Szeged, 1939. augusztus 16.

Nagykováchy Henriette úrhölgynek

Kedvesem!

Bevallom, napok (napok? hetek!...) óta készülök e levél megírására. Mindegyre az az érzésem, hogy a szerelmünket vágom ketté alábbi soraimmal, mégis meg kell ragadnom ezt az átkozott tollat.

De hadd kezdjem az elejéről.

Tudod, Kedvesem, hogy én önként vonultam be katonának. Egyrészt, mert a Tanítóképző elvégzése után nem volt álláslehetőség, másrészt, mert túl akartam lenni a szolgálaton – hogy minél előbb egybekelhessek Veled! Itt, a honvédségnél tudtam meg, hogy állás semmiképp nem lesz, lesz viszont háború!

Kedvesem!

Te ismersz engem, tudod, hogy tőlem távol áll az öldöklés, a gyűlölet, az ember ember általi megkülönböztetése. De – sajnos! – most ilyen időket élünk, s én rá vagyok kényszerülve, hogy ezt az átkozott pályát válasszam – a Szerelmünk érdekében.

Egyetértesz velem, Kedvesem?

Csókolom a kezeid

Ferenc

Ui.: Szeretlek!

1939. szeptember 26.

Ruttkai Ferenc honvédnek
Szeged
9. honvéd gyalogezred

Kedvesem!

Én várok Rád!

Henriette

1940. január 17.

özv. Ruttkai Ferencné úrhölgynek

Kedves Édesanyám!

Tisztelő fia csókoltatja drága kezeit!

Édesanyám, a lehető legjobban megy minden, szépen kérem, hogy ne izguljon érted. Jó katona vagyok, a bajtársaim szeretnek, a feljebbvalóim becsülnék. Ennél többet katona nem kívánhat.

Egyetlen baj van, Drága Édesanyám!

Mivel eldöntöttem, hogy bennmaradok, s tiszti pályára lépek, igazolásokat kell bemutatnom, hogy családkban nem volt zsidó.

Tudom, Édesanyám, most munkát adok, de hát így kívánja a regula. Remélem, ennyit megtesz fiáért, aki imádja Önt, s csókolja kezeit.

Ferenc

1940. január 22.

Ruttkai Ferenc honvédnek
Szeged
9. gyalogezred

Édes Fiam!

Mindent megteszek az érdekedben, de tudnod kell, hogy a dolog nem lesz egyszerű, hisz az én őseim az 1740-es évek telepítésekör jöttek Magyarországra Porosz-Sziléziából – a mai Románia területére, Nagyszentmiklóstra, s települtek ott le.

De e levél után írom a többi a „megfelelő helyekre”.

Csókol szerető Édesanyád

1940. augusztus 10.

Nagykováchy Henriette úrhölgynek

Kedvesem!

Sajnos a helyzet nem sokat változott, kivéve az én szerelmemet irántad: az csak nőtt! Főleg azok után, hogy így kitartasz mellettem, pedig én csak afféle „másodrendű” polgár, pontosabban katona vagyok.

Szeretlek, Kedvesem!

Visszatérve az előbb említett „másodrendűségre”, remélem, hamarosan megszűnik.

Drága Édesanyám írta, hogy lassan gyűlnek a papírok. Azt tudod, hogy tíz iratot kell beszereznem, nos, hat már megvan!

A legkellemetlenebb az az egészben, hogy a bajtársaim már csillagot, csillagokat viselnek a vállukon, én pedig még mindig csak egyszerű „baka” vagyok. A másik: Ők – a bajtársaim – sokszor kitolnak velem, persze a legtöbbször viccből, de érzem én, hogy néha egyikük-másikuk komolyan gondolja a kibabrálásokat.

Más. Úgy volt, hogy háború lesz a románokkal, már föl is vonultunk Tótkomlósig, de jött a 2. bécsi döntés, és visszakerültünk békehelyőrségbe.

Csókolom a kezeidet

Feri

1941. március 2.

Beleznay Győző hadnagy úrnak
Kecskemét
13. hadosztály

Tisztelt hadnagy úr!

Alulírott Ruttkai Ferenc honvéd azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulok a hadnagy úrhoz, hogy szíveskedjék engem támogatni azon ügyben, hogy átmehessek az Önök hadosztályához, egyelőre mint honvéd, később mint tüzértiszt!

Tudtommal Ön az egyik szervezője a leendő 2. magyar hadseregnek, s én – úgy érzem – megállnám ott a helyemet. Azért bátorkodom a hadnagy úrhoz fordulni mint családunk régi barátjához, mert biztos vagyok benne, hogy Ön elhiszi: a mi családkban nincsen zsidó!

Mostani helyemen – ahol egyébként jól érzem, érezném, magam – elég sok az atrocitás, és abból kifolyólag, hogy hiányzik még 2 – két! – iratom a származásom illetőleg.

Édesanyám minden követ megmozgat, de a jelenlegi katonai-politikai helyzet nem kedvez a gyors ügyintézésnek.

Maradok tiszteletteljes híve

Ruttkai Ferenc honvéd

1941. április 27.

Ditróy Mór alezredes úrnak
Szabadka

Kedves Barátom!

Családunk régi barátja, Beleznay hadnagy úr – egy kellemes, fiatal úriember – javasolta, hogy forduljak Önhöz, ki szintén a család – és megboldogult uram – régi barátja.

Ferenc fiam ott szolgál az Ön keze alatt mint honvéd, ami nem is lenne baj, hisz diadalmas újvidéki bevonulásunknál teljesen mindegy, hogy ki milyen rangot visel, ha a Haza becsületéről van szó.

Csakhogy a fiam feladta tanári állását azért, hogy hivatásos tisztként szolgálja a Hazát.

El is végzett minden iskolát, tanfolyamot (kitűnően), de – ellenben a vele együtt kezdő társaival – még mindig honvéd, mert nincs meg a származását igazoló tíz irata. Illetve: a tizedik irata!, mert kilencet már a lehető legnagyobb nehézségek árán beszereztem.

A tizedik az én anyai ősöm házassági levelével van kapcsolatban. A minap kaptam egy levelet a bécsi egyházközség evangélikus lelkészétől, hogy azt a falut (ahol anyai

ősöm egyike élt) a cseh–német protektorátus körüli zűrzavarban fölégették, s minden irat odaveszett, így onnan semmilyen igazolást szerezni nem lehet!

Most mit csináljak, Barátom? A fiam örökre baka marad?

Tiszteli híve

özv. Ruttkai Ferencné

1941. május 19.

Erényi Béla alezredes úrnak
Szeged

Cimborá!

Remek vadászat lesz hétvégén a Kormányzó úr birtokán. Felhatalmazásom van rá, hogy Téged is meghívjalak. Remélem, élsz a lehetőséggel !

Bár most a jugó partizánokra vadászunk, azért egy-két szarvas vagy őz elejtése sem kutyá, nem?

A társaság is igazi úri társaság, na és vacsora után lesznek jó kis faros-bögyös cseléd-leányok! Hát eljössz-e?

Hát persze, hogy eljössz! Amúgy kézsókom a nejednek

Móric

1941. május 19.

– ugyanaznap –

Erényi Béla alezredes úrnak
Szeged

Cimborá!

Hiába, már vénül az öreg katona! Alig adtam föl a vadászatra invitáló levelet, mikor eszembe jutott, hogy nem írtam meg azt, amiért tulajdonképpen a levelet írtam. (Ne ijedj meg, normális vagyok!)

Tè is emlékszel, Cimborá, Ruttkaira, arra a régi cimborára, akivel együtt kergettük a legyeket. (Nyomozzon a földéretés! Tè meg ne ne vess, jó?) Nos, ennek a régi cimborának a fia most a Grassy katonája mint honvéd. A minap kaptam az anyjától egy levelet, hogy a gyerekek nincsenek meg az iratai, illetve egy hiányzik.

Tè is tudod, hogy nem zsidók, hadd legyen az a gyerek tiszt, ha már minden áron az oroszok ellen akar harcolni. Tè ismered Józsit, referálj neki, kérlek. A többi, mint az előző levélben

Móric

1941. november 6.

Grassy József vezérőrnagy úrnak
Kecskemét
13. könnyű hadosztály

Tisztelt vezérőrnagy úr!

Nevezett Ruttkai Ferenc a Nagyszülőlkig bezárólag tiszta keresztény származású vagyok szövegű előzetes nyilatkozatot a zászlóalj állományába való felvétele alkalmával aláírta, névalírását két bajtársa igazolta.

Ami az Ön által említett iratot – a bécsi levél – illeti, valódi: utánanéztünk. Ezek után az Ön belátására bízunk, hogy a fent nevezett egyént előlépteti-e tisztté!

Tisztelettel

(olvashatatlan aláírás)

1941. december 31.

Nagykováchy Henriette úrhölgynek

Boldog Új Évet, Kedvesem!

Ruttkai Ferenc honvéd
(honvéd, de már nem sokáig!)

1942. február 4.

Ruttkai Ferenc honvédnek
Kecskemét
13. könnyű hadosztály

Kedves Fiam!

Örömteli hírt közlök Veled. Ditróy alezredes úr, családnk régi barátja bizalmas levélben tájékoztatott arról, hogy minden akadály elhárult az előléptetésed – tisztí kinevezésed – ügyében.

Tiszt leszel, édes fiam, magyar tiszt, és én nagyon büszke vagyok Rád!

Főleg most, amikor a Haza élethalálharcát vívja a vörös bolsevik rémmel. De, és ne haragudj meg, édes fiam, most neked van egy mindennél fontosabb feladatod. Most, hogy tiszt leszel, már nem akaríki leszel! Tehát megkérheted bárki kezét!

Ugye, értesz, édes fiam?

Ölel szerető

Édesanyád

1942. május 10.

Ruttkai Ferenc zászlósnak
Korotojak
13. könnyű hadosztály

Tisztelt Zászlós Úr!

Gratulálunk előléptetésedhez!

Már ideje volt!

Mi már alhadnagyok vagyunk!

Tehát: nyald ki a seggünk!

Volt bajtársaid Szegedről

Ui.: A gratuláció komoly!

1942. június 26.

Nagykováchy Henriette úrhölgynek

Kedvesem!

A Don-kanyar felé robogok, mint a 2. magyar hadsereg tisztje. Fennkölt érzések vannak bennem, de ezek most nem fontosak.

Most csak egy fontos dolog van: Te!

Akarsz-e a feleségem lenni? Ha igen, csak egy szót írj (IGEN), s az első szabadságom idején megtartjuk az eljegyzést. Addig is várok, remélek – szeretlek

Ferenc

1942. július 26.

Ruttkai Ferenc zászlósnak
Uriv

Kedvesem!

Igen! Igen! Igen!

Henriette

1942. augusztus 9.

özv. Ruttkai Ferencné úrhölgynek
Szeged

Kedves Édesanyám!

Vőlegény vagyok, bár a gyűrűt majd otthon húzzuk fel. Szépen kérem, szervezzen meg mindent. Drága kezeit csókolja szerető fia

Ferenc

1942. szeptember 11.

özv. Ruttkai Ferencné úrhölgynek
Szeged

Mélységes fájdalommal értesítem, hogy Ruttkai Ferenc, aki az 1920. évben Szegeden született, szülőanyja leánykor neve Richstein Borbála, a szovjet ellen vívott keresztes hadjárat alkalmával hazája védelmezésében 1942. szeptember 10-én, az Uriv melletti harcokban hősi halált halt, és bajtársai a hősöket megillető kegyelettel az urivi hősi temetőben helyezték örök nyugalomra.

A súlyos veszteség feletti fájdalmukban hazafias szívünk egész melegével osztozunk, és midőn a gyászba borult családnak őszintén átérzett részvétünket nyilvánítjuk, kérjük a magyarok Istenét, adjon önöknek erőt és megnyugvást, mert hősi halottunk a legszen-tebbért, hazánkért adta drága életét. Legyen áldott hősi emléke.

(olvashatatlan aláírás)

2

(A lét rezdülései)

Urivban majdnem elkésem a szertartást. Nem tudok szabadulni a látványtól: Bözsi néni (férje veszett a Donnál) egy orosz asszonnyal „beszélget”. Azért az idézőjel, mert Bözsi néni egy szót sem tud oroszul, az orosz asszony pedig magyarul.

„Szerbusz”, nyújtja a kezét Bözsi néni. Az orosz asszony szintén a kezét nyújtja, s mond valamit. „Nekem itt halt meg az uram”, mondja Bözsi néni. Az orosz asszony megint mond valamit, s arca (rettenetesen öreg arc) megtelik szeretettel. „17 éves voltam akkor”, mondja Bözsi néni, és elsírja magát. Az orosz asszony megint szólna, de ő is elsírja magát.

Ott állnak, egymás nyakába borulva, és sírnak.

(A tolmáctól később megtudom, hogy az orosz asszony férje Csehszlovákiában esett el – három órával a győzelem előtt.)

III.

1

Sztorozsevoje, 1942. szeptember 21.

(Suhajda János levele)

Szerelmetes Feleségem és kedves gyerekek.

Nagyon jól vagyok amit szívből kívánok nektek is. Bár itt nem teljesen vidám az élet mer az ellenségis állandóan lődöz azért megvagyunk mer ez mégis esk háboru. A csomagot mekkaptam nagyon jóesett a hazai koszt habár ittse szenvedünk hijányt mer megvan mindenünk de azért a hazaji iz nem pótolható. Igaz szétosztottam az enivalót mer amikó más kap csomagot azis szétoszcsa így kívánnya a katonabaráccság. Most is ketten vagyunk őrségbe egy katonabarátomma aki ugyancsak megosztotta velem az elemőzsiáját a mikó ü kapott pakkot. Nehezen mulnak a napok Szerelmetes Feleségem de megvigasztal aza tudat hogy rátok gondolok és mikó megmarkolom a puska tusát akkó tudom hogy titeket is védlek nemcsak a Magyar Hazát. Ez amugy egy mera Haza és a család az egy amint jó tuggya mindenki. A minap is épp errü beszélgettünk avva a bajtársamma akit az előbb említettem hogy att am neki a csomagbu mer ü is adott az üvébü amikó kiküttek járórbe hogy dericcsük fő az ellenséget. Aszt mongya aza bajtársam hogy ütet nem érdekli a Haza csak a család merhogy ü fő akar-gya neveni a gyerekeit mer így lesz fojamatos az életük. Erre egy kicsit megmérgettem mer bár nekem is fontos a család Szerelmetes Feleségem de azért a Haza mégiscsak előbbre-való már neharaguggy és megis montam a bajtársamnak aki ráadásul még az ellenség nyelvétis beszél ojan okos amijért egy kicsit megis haragudott de szerencsére kibékütünk mer a háboruba azért nem jó ha az ember a bajtárjaival ellenséges viszonyba van.

(Majd fojtatom)

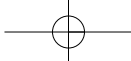
Sztorozsevoje, 1942. szeptember 30.

(Suhajda János levele)

Szerelmetes Feleségem és kedves gyerekek.

Szinte a véletlen fojtán de megint a fönnebb említett bajtársamma kerütem egyszol-gálatba és elég egyhangu vót a szolgálat hát ekesztünk beszélgetni ami azért vót csak furcsa mer ü ojan komonistaféle beszédekot mondott hogy aszongya az ellenség minekünk nemis ellenség mer az urak csinájják a háborut hogy miné nagyobb hasznuk legyen hát ebbe van igassága de mégiscsak a Haza az első. Láttam rajta hogy nem teccik neki a beszédem de én úgy vagyok te tudod Szerelmetes Feleségem hogy én megmondom aszt ami a szivembő gyün aszt én kilököm a számon. Megis kérdesztem tőle hogy te talán komonista vagy mire ő aszt felelte hogy ne nézzem üt hüjének ü csak a józan eszibü beszél. Na emmá beszéd montam neki és attam egy fél libacombot amit te kütté Szerelmetes Feleségem mer én úgy vagyok hogy egy háboruba első a katonabaráccság.

(Majd fojtatom)

Sztorozsevoje, 1942. október 7.

(Suhajda János levele)

Szerelmetes Feleségem és kedves gyerekek.

Most egy kicsit nyugottan vagyunk mer az ellenség nem mutatkozik. Aszt mongyák a tiszt urajink hogy biztos készünek valamire tehát nagyon figyejjünk minden lépésünkre. Mi figyelünk mer amugyis eza dógunk de majdnem ugy vagyunk hogy jobb lenne ha támadna az ellenség vagy mi támadnánk mer eza bizonytalanság megőrjiti az embert. Én állandójan avva a bajtársamma vagyok egyszolgálatba akirü már töppször irtam és aszt nem tudom irtame hogy Kovács Bandinak hiják Buda Pesten lakik és én nagyon tisztelem az okosságát mega műveltségit csak ne beszélne mindig a Haza ellen mer ugy veszem ki a beszédibü hogy igazán nem szereti a Hazáját a mi Hazánkat. A gyerekek remélem jó vannak Szerelmetes Feleségem miként teis.

(Majd fojtatom)

Sztorozsevoje, 1942. október 16.

(Suhajda János levele)

Szerelmetes Feleségem és kedves gyerekek.

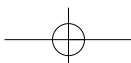
Most nekem van alkalmam arra hogy küggyek egykis csomagot vagy másképp mondva egykis ajándékot amit az ellenségtü szereztem mer vót egy hősijes támadásunk és elfoglaltunk egy falut. Tudom hogy szegényes a csomagom de hát eza falu is ojan szegény falu mind othon a mi falunk ughogy nem tuttam sokmindent szerezni de azér remélem ezis elég lesz eggyelőre mer tudom hogy szükölköttök othon amióta én a Hazát védem itt a fnesszi idegenbe. Aza bajtársam akirő irtam má hogy má hogy cserétünk kosztot harakszik rám amiért összeszettem eszt a kis csomagot nem értem a haraggyát hisz őis a Hazájért küzd és ojan szegény mind mi vagyunk és neki van csalággya.

(Majd fojtatom)

Sztorozsevoje, 1942. október 22.

(Suhajda János levele)

Remélem a csomagot megkaptátok Szerelmetes Feleségem és kedves gyerekek. Az előbbiekben töppször említett bajtársamma befejesztem a beszélőviszonyt mer végképp nem értem mér harakszik rám. A minapis együtt vótunk járórbe és én lelőtern egy ellenséges katonát aki éppen egy fojó partyán levelet irt. Nem vett észre bennünket de én még idejébe észrevettem és lepuffantottam mer különben ülöt le vóna minket hisz azér vagyunk ellenségek de a bajtársam aszt monta hogy ez egy kegyetlenség vót. Montám má hogy ü tuggya az ellenség nyelvités elolvasta hogy mitirt azaz ellenséges katona addig amíg lepuffantottam. Eszt irta: „Szerelmetes Feleségem és kedves gyerekek. Nagyon jól vagyok amit szivből kívánok nektek is. Bár itt nem tellyesen vidám az élet mer az ellenségis állandójan lődöz azér megvagyunk mer ez mégiscsak háború.” Hát mit ártott neked aza katona kijabált a bajtársam és rámutatott az ellenségre aki ellen mégiscsak a Hazát védem itten messze tőletek Szerelmetes Feleségem és mivel még mozgott aza katona hát belelőttem emberségbü hogy ne szenvedgyen és mer a bajtársam aki valószínűleg megőrüt azér orditozott annyira megállásnélkül és nekem eszt rossz vót hagatni

hát beléje engettem egy gojót hogy halgasson má pedig mink mindig attunk egymásnak ha csomagot kaptunk.

(Majd fojtatom)

2

(*A lét rezdülései*)

A busz megy tovább (maga után húzva a fekete lobogót): Sztorozsevoje, Osztrogozsszk, Koski. Kiszállunk, koszorúzunk, beszállunk, megyünk tovább a Rettenet Útján.

Lehet-e megbocsátani? – kérdem magamtól újra meg újra. A többi kérdés már nem kérdés...

Nem szójátéknak szánom: mintha az Istennel beszélgetnék, mikor Istenes Józsi bácsival beszélgetek. Nagy bölcsen idézek neki (pedig egyszer már leszögeztem, hogy mi – az Újkor gyermekei – nem lehetünk bölcsék), Marcus Aureliust: „Ha a hatalmadba nem álló dolgok valamelyikéről is azt hiszed: számodra jó vagy rossz, az ilyen rossz bekövetkezte vagy az ilyen jó elmaradása miatt szükségszerűen zúgolódom az istenekre és gyűlölöd az embereket, akik okai vagy talán csak vélt okai az elmaradásának, vagy bekövetkezésnek. Így természetesen sok igazságtalanságot követünk el, mert érdekeltek vagyunk. Ha azonban csak a tőlünk függő dolgokat ítéljük jónak vagy rossznak, nem marad okunk sem arra, hogy az istenséget vádoljuk, sem arra, hogy embertársunkkal hadilábon álljunk.”

Józsi bácsi elmosolyodik, ami lehet egyetértés is, meg nem is. Mindenesetre elmond egy történetet. „Járőrben voltunk, és elfogtunk egy orosz partizánt. A parancsnokunk – egy vad-disznó! – ki akarta végezni. Mi azt hazudtuk neki, hogy tovább kell vinnünk a foglyot a hadosztályparancsnokságra, mert sokat tud. Ez ellen nem tehetett semmit. Mikor kiértünk a falu szélére, elengedtük a szerencsétlent. Siess, és máskor vigyázz jobban!”

Kérdőn néztem Józsi bácsira. Ennyi, mondta, s lehunyta (istenes) szemét.

Negyed óra múlva megállt a busz a Don mellett. Lementem a partra lábat mosni, nálam ez régi szokás, ha külföldön vagyok. Látom, hogy Józsi bácsi mellettem guggol. „Szervusz Don! Akkor megmenekültem tőled, most visszajöttem hozzád”, szólta a folyóhoz.

És megsimogatta.

IV.

1

Korotojak, 1942. augusztus 5.

(Angyal József honvéd harctéri jegyzeteiből)

Július végére mindhárom magyar hadtest megérkezett a Donhoz, és az előzetes megállapodások szerint felváltották azokat a német csapatokat, amelyekre a B hadseregcsoport parancsnokságának a Sztálingrád felé irányuló támadáshoz volt szüksége. A 2. magyar hadsereg részére új hadműveleti időszak kezdődött: közel fél évig tartó védelem a Don nyugati partján.

A Don folyó magyar védelmi szakaszán három hídfő: Scsucsje, Korotojak és Uriv képezte július végétől a kritikus pontokat. Ezek a hídfők a Don kanyarulataiban maradtak vissza, szívós szovjet ellenállás akadályozta meg lerohanásukat. E támaszpontoknak a későbbi szov-

jet támadás esetén rendkívüli jelentőségük volt, s ezt a német és magyar hadvezetőség is felismerte. Így július végétől kezdve többször is nagy erőfeszítéseket tett e hídfők felszámolására. Az első nagyszabású támadás az urivi szovjet hídfő ellen 1942. július 18-án kezdődött.

A honvédek a hídfőt jórészt megtisztították az ellenségtől. Másnap azonban újra felángoltak a harcok. A 7. könnyű hadosztály egymagában nem volt képes az éjszaka folyamán erősítéshez jutott szovjet csapatokat teljesen felszámolni. Harckocsitámogatást igényelt. Jány Gusztáv útnak is indította az időközben tartalékba helyezett 1. páncélos-hadosztályt, amikor védőkörletében, Korotojak hídfőjében a szovjetek váratlanul támadást indítottak. Ekkor itt még csak a 10. könnyű hadosztály tartózkodott, amelyet a támadók augusztus 5-én részben kivetettek állásaikból.

Korotojak, 1942. október 24.

(Suhajda János levele)

Szerelmes Feleségem és kedves gyerekek.

Közbe áthejtek Korotojakba. Aszt irtam neked hogyha mink nem lőjük le az ellenséget akkor ü lő le bennünket. És hogy ez így van aszt bizonyítja a tegnapi eset amikor Kanga György nevű bajtársam mentünk járőrbe és eccercsak hallomám hogy lövés csattan és a Kanga György nevű bajtársam összeesik mellettem. Fejlövést kapott erről annyi tuggyá Szerelmes Feleségem hogy a fej lövés a legrosszabb az egészbe már ha lehet válogatni a halálnemek között. Tehát fejlövést kapott és röktön meghat és én nagyon dühös lettem az oroszokra és elhatároztam hogy elpusztítom valamennyit.

(Majd fojtatom)

Korotojak, 1942. október 28.

(Angyal József honvéd harctéri jegyzeteiből)

Belénk költözött a félelem. Nem látjuk az oroszokat, minden bokor, minden fa mögül a halál les ránk. Parancsnokaink sem tudják elviselni ezt a helyzetet. A múlt héten történt, hogy Illésházy Gábor vezérőrnagy nem vállalta, hogy fáradt katonáit harcba vesse, ezért a támadást ellenőrizni jövő Jány Gusztáv vezérezredes az akadémuskodó vezérőrnagyot idegkimerültség címén a helyszínen leváltotta. Urivnál Kovács Károly vezérőrnagy, a 20. könnyű hadosztály parancsnoka mondott le, mert a támadással kapcsolatos ellenvéleménye nem talált meghallgatásra.

Mi, katonák, nem mondunk le!

Tegnap arra lettünk figyelmesek, hogy Suhajda János honvéd egyszercsak felkapja a puskáját, és „minden oroszt megölök!” kiáltással a Don felé szalad. Futásban lőtte ki a golyókat. Utána iramodtunk, de nem tudtunk segíteni. Egy rövid sorozat hallatszott, Suhajda elvágódott, s nem mozdult többé.

Azt hiszem, már csak Istenben bízhatunk.

2

(A lét rezdülései)

Korotojakban vagyunk. Sok magyar halt meg itt. Több ezer. Egy domboldalon van a képzeletbeli temető. A kezünkben koszorú, virág, szívünkben megbocsátás (lehet-e megbocsátani?) és béke.

Föl kell mászni a dombra. Ez kinek sikerül, kinek nem. Veronka néni mozgássérült. Bottal jár, a szíve gyöngé. A bátyja itt halt meg. Jön fölfelé. A domb meredek, mi, fiatalok is nehezen bírjuk. Többen szólnak Veronka néninek: „Ne jöjjön, majd mi koszorúzunk!” Megállok félúton, s csodálom az Embert!

Veronka néni jön, izzadságban fürdik, keze-lába megbicsaklik („úgy szeretett engem a bátyám”), az egész lény a fizikai megterheléstől egy emberi roncs, de a szemében prométheuszi tűz ég („a halála előtti napon verset írt hozzám”), még egy bucka, még egy döccenő, újabb felszólítások („Ne jöjjön, majd mi koszorúzunk!”), ám ő csak megy és megy, képzeletében egy fiatal fiú arca, szívében egy verssor – egy simogatás –, nincs ki visszatartaná...

Fönn a dombon hullanak a virágok, a könnyek. Mindenki mond valamit. Valami szépet, meghatót, ünnepit. Veronka néni a sor. „Na most, gondolja mindenki, most a legünnepelesebb szózat következik.”

Veronka néni ennyit mond: „Annyit tudtunk, hogy a bátyám fejlődésben halt meg. Én azóta – 1942 óta – nem vágtam le egy csirkét sem, de ha a kezembe kerülnének azok, akik a bátyámat ide kihajtották, baltával verném szét a fejüket...”

V

1

Uriv, 1943. január 11.

Jávorka százados a bunker ablakánál állt, és bámulta azt a nagy sötét semmit, ami a Don túlsó partjáról meredt rájuk. Nagy sötét semmi, mormogta magában, mert nem akart hangosan gondolkodni, hátha a háta mögött dolgozó írrok bolondnak nézi. Bár lehet – sőt biztos! –, hogy így is annak néz, szötte tovább gondolatait.

– Nagy sötét semmi – szólalt meg, most már hangosan a százados, aki a háború előtt a Műegyetemen tanult, s tudta, hogy a gőzgépeken néha ki kell nyitni a szelepeket, nehogy fölrobbanjon a túlnyomástói a gép. „A gondolatokat is ki kell mondani néha, mert az agy is egy túlhevített gőzgép.”

– Parancsol, százados úr? – pattant föl helyéről Polyák, a századírnok.

– Jöjjön ide, Polyák, az ablakhoz!

Az írrok becsukta a századnaplót, melyben addig dolgozott, s a százados mellé állt.

– Nézzen ki, Polyák, az ablakon, s mondja el nekem, hogy mit lát.

Az írrok nem tudta, mitévő legyen. – Nem értem, százados úr...

– Mit nem ért, Polyák? Ez egy roppant egyszerű feladat, nem? Kinyitja a szemét, és elmondja, mit lát.

– Hát... – kezdte az írrok-, látom a befagyott Don folyót, annak túloldalán az erdőt.

– Milyen az az erdő, Polyák?

– Hát amilyen egy téli erdő. – Az írrok nem tudta, hogy a százados most viccel-e, komolyan beszél-e, vagy egyszerűen nem normális. – A fák ágain félméteres a hó.

– Mást nem lát, Polyák?

– Ne haragudjon, százados úr, de nem.

A százados visszaballagott az ablaktói a priccséig. Leült, majd ledőlt, a feje alatt egy hátizsák képezte a párnát.

– Ismeri maga a magyar történelmet, Polyák?

– Nagyjából – felelt az írnok. – Szent István, Mátyás király, törökök, Habsburgok... Érettségim van, százados úr.

– Tudja, hogy ki volt Jávorka Ádám? – Önt hívják így, uram.

– No persze. – A százados felült a priccsen. – Van valami italunk, Polyák?

– Egy demizson bor, százados úr.

– Hozza be és töltsön!

Az írnok kiment a bunker előterébe, majd kisvártatva visszatért, s két öblös pohárba töltötte a habzó nedűt. Tudta, hogy ilyen esetekben nem kell engedélyt kérnie, a százados mindig megkínálta, ha ivott.

– Tudja, Polyák – mondta a százados, miután belekortyolt a borba –, én annak a Jávorka Ádámnak vagyok a leszármazottja, aki elfogta az áruló Ocskayt.

– Rákóczi villámát?

– Pontosán. Namármost: a magyar történelem nem más, mint óriási lelkesedések, fölbuzdulások – ezeket nevezhetjük forradalomnak, szabadságharcnak, honvédő háborúnak stb... – története, de ezeknek mindig voltak árulói, ám mindig akadtak, akik ezeket az árulókat akasztófára juttatták. Ilyen volt az én őszám is. Az már más kérdés, hogy nálunk áruló s elárult egyaránt akasztófára került. Némi akasztófahumorról azt is mondhatnám, hogy a magyar történelem akasztófák története.

Az írnok – tán zavarában – ismét föllapozta a századnaplót, s úgy tett, mintha dolgozna benne.

– Mondja, százados úr – kérdezte némi szöszmötölés után –, most milyen idöket élünk?

– Arra gondol, fiam, hogy árulók vagyunk, vagy elárultak?

– Igen, százados úr.

Jávorka töltött magának egy pohár bort.

– Ezt mindenkinek magának kell eldöntenie, Polyák. Mit gondol, miért kértern meg az imént, hogy nézzen át a Don túlsó partjára?

– Nem tudom, százados úr.

– Akkor megpróbálom elmagyarázni, Polyák. Tudja, hogy ki a három legfiatalabb ember a században?

– Fejből nem tudom, de itt a századnapló. – Polyák föllapozta a naplót, ahol minden katonának minden adata föl volt tüntetve.

– Pintér Béla – mondta az első nevet, aztán tovább lapozgatott. – Marschalkó János, és ... és Gettinger Tivadar.

– Hívja be őket, Polyák!

– Most, százados úr?

– Most, Polyák, most azonnal.

Mikor az írnok kiment, Jávorka töltött magának. Nem volt nagyívó, tisztársai gúnyolni is szokták, amiért kimaradt az ivászatokból. Időnként viszont, ha megkívánta az italt – mint most –, néhány pohár után berűgött. Jóformán néhány perc kellett hozzá.

Aműgy jó katona volt. Becsületesen ellátta a feladatát, beosztottjaival keményen, de igazságosan bánt. Néha szeretett volna nekik valami fontosat mondani, ami értelmet

visz a száraz parancsokba, ám maga is jobbadán az érzéseire volt utalva. Ezek az érzések kuszálódtak benne össze az utóbbi napokban, mikor jóformán mást sem csinált, mint az ablaknál állt, s a Don túlsó partján sötétlő erdőt nézte.

– Parancsára, százados úr, megjelentünk!

Polyák fölsorakoztatta a három katonát. Egyikük – Marschalkó János – álmosan pislogott, aludt, mikor az írnok megjelent érte.

– Mondja, Marschalkó – szólt hozzá a százados –, volt már maga szerelmes?

A katonát jobban meglepte a kérdés, mintha odakünn megszólalt volna egy orosz ágyú.

– Én-e?

– Maga hát! Magát kérdeztem, nem pedig Horthy Miklós kormányzó urat.

– Jelentem, én nő ember vagyok.

Most a százados lepődött meg. – Hány éves maga?

– Huszonegy, százados úr.

– Töltsön, Polyák – fordult Jávorka az írnok felé. – Nekem is töltsön, magának is.

Ha bármelyik pohár kiürül, töltsön. Ne kelljen mindig szólnom.

– Igenis!

– Szereti a feleségét, Marschalkó? – Természetesen, százados úr.

– Sokat gondol rá?

– Szinte mindig. Marschalkó szemeiből teljesen kiment az álom. – Ha van egy szabad percem, rögtön otthon jár az eszem.

– Szolgálatban is?

A katona habozott.

– Mondja bátran, Marschalkó, ez nem hivatalos kihallgatás. Vegye úgy, hogy mint magánember érdeklődöm.

– Szolgálatban is!

Na jól van, jól van... Hát maga, Gettinger?

– Jelentem, én nőtlen vagyok.

– Jó, jó, de volt-e már szerelmes?

– Jelentem, volt már dolgom nőekkel.

– Nem azt kérdeztem, hanem azt, hogy volt-e már szerelemes? – Jelentem, nem.

– Ne jelentgessen állandóan. Mondtam, hogy ez nem hivatalos kihallgatás.

– Polyák! Maga meg mért nem tölt?

Az írnok megragadta a demizsont. A százados már a negyedik pohárnál tartott. Kigombolta magán az inget, meglazította derékszíját.

– Milyen nőekkel volt dolga, Gettinger?

– Pár pengős, utcai nőekkel, százados úr.

Jávorka fölnevetett. – Ez már döfi, Gettinger. Gondol-e néha valamelyikükre?

– Egyikük néha az eszembe jut – felelt a katona. – Ő még a vonathoz is kikísért, amikor bevonultam. De amúgy nem vagyok egy álmodozó típus.

A százados megitta a borát, s az üres pohárral játszadozott. A jobb keze ujjai közt pörgette, majd átdobta a balba. Ezt még kétszer megismételte. – Nem vagyok egy álmodozó típus... Ez jó, Gettinger, ez nagyon jó. Lehet, hogy maga túlél minket. Lehet, hogy maga a jövő embere... Polyák, töltsön már, a szentségit magának!

Az írnok föl pattant. Látta, hogy üres a százados pohara, de nem mert szólani neki, hogy ne játszadozzon vele, mert úgy nem tud tölteni.

– És maga, Pintér? – Jávorka csak félig itta meg a bort, de nyújtotta a poharat Polyák felé.

– Én most is szerelmes vagyok, százados úr.

– Bravó, Pintér! És kibe, ha most nem vagyok indiszkrét?

– Egy falumbeli lányba, százados úr. A jegyesemnek is mondhatnám, bár jegygyűrűnk nincsen.

– Polyák, töltsön a Pintérnek! Meg nekem is... Aztán, Pintér, nagyon szereti azt a lányt?

– Nagyon, százados úr.

– Mennyire nagyon?

Pintér nem értette a kérdést. Meg egyébként is, egyáltalán nem értett semmit ebből az egészből. Marschalkót sem értette, Gettingert sem.

– Mennyire nagyon? – ismételte meg a kérdést Jávorka.

Valamit felelnie kellett. – Nagyon-nagyon, százados úr.

Jávorka pohara ismét üres volt, Polyák tölteni akart, de a százados leintette.

– Elég volt már. – Föjlált, az ablakhoz lépett. Hosszasan bámulta az erdőt. Meg sem fordult, úgy kérdezte Pintért.

– Meg tudna halni a babájáért, Pintér?

Pintér nem felelt.

– Jöjjenek ide mind a hárman – mondta Jávorka. A katonák letették a poharaikat, s az ablakhoz mentek.

– Szerelem, élet... – Jávorka az erdőre mutatott. – Onnan a HALÁL leselkedik ránk, s csak az alkalomra vár, hogy elkaphasson minket. Most ilyen időket élünk. Érti, Polyák?

– Igenis, százados úr!

– Érti a fenét, de mindegy... Maguk elmehetnek, fiúk.

A katonák tisztelegtek, s kiléptek a bunker ajtaján.

– Azt hiszem, én is szerelmes vagyok abba a kis ringyóba – szólalt meg Gettinger.

– Én nem értek semmit ebből az egészből – mondta Pintér.

– Ne törődj vele – verte meg a vállát Marschalkó –, a százados részeg! Csak szórakozni akart. Kibírtuk, nem? Legalább ittunk egy kis bort.

A százados tényleg részeg volt. Polyák alig tudta lefektetni. Mégis neki lett igaza. Másnap – 1943. január 12-én – megmozdult a Vörös Hadsereg, és halálos csápjaival átkarolta, majd összeroppantotta a 2. magyar hadsereget.

2

(A lét rezdülései)

Uriv...

Második Mohácsunk, csak eddig nem beszélhattünk róla.

A forgatókönyv a „szokásos”: koszorúzunk, imádkozunk, elénekeljük a Himnuszt.

És ekkor egy társunk elkezd mondani a Szózatot.

Ami mindig megrendítő.

Legyen egy iskolai ünnepély Kiskunröcsögén.

Egy új kocsma fölavatása.

Egy esküvő, egy temetés.
 Aki magyar, mindig megrendül.
 Hát még most! Itt... Urivban... második Mohácsunk színhelyén...
 Az urivi dombon állunk. Füttyül a szél.
 „Hazádnak RENDÜLETLENÜL”
 Asszonyok zokognak előttem.
 „Oh magyar”
 A férfikönny sem szégyen most.
 Halottakat látok magam előtt: halottakat, akik magyarok voltak, s akiket a magyar Haza küldött a Halálba.
 Kis János honvédet, Nagy József őrvezetőt. ..
 „A nagy világon e kívül
 Nincsen számodra hely”
 Csokonai Vitéz Mihály költőt, Dobos Ferenc honvédet...
 „Az nem lehet, hogy annyi szív
 Hiába onta vért”
 Petőfi Sándor költőt, Horváth László tizedest...
 „Légy híve rendületlenül
 Hazádnak, oh magyar”
 József Attila költőt, Latinovits Zoltán színművészt...
 Urivban (több mint 2000 km-re Magyarországtól) állunk a dombtetőn, és csak füttyül, füttyül a szél.

VI.

1

A szovjet csapatok január 12-én fél tizenegykor három hullámban körülbelül kétszáz méteres távközökben néhány harckocsi támogatásával a 4. gyalogezred állásait rohanták meg a háromnegyed órás légi és tüzérségi előkészítést követően. A támadás kezdete, illetve az azt megelőző pergőtűz meglepte a magyar csapatokat. A szovjetek eddigi támadási időpontjait s az első világháborús tapasztalatokat figyelembe véve magyar részről mindig a hajnali órákban várták a támadást. Ezen a napon is – miután hatig nem jött támadás – a csapatok a déli órákig pihenhettek (volna). Az egészen szűk területre összefogott két szovjet hadosztály támadása a 4/I. zászlóalj és a 429. német gránátos ezred jobbszárnya ellen, majd súllyal Uriv és Goldajevka között a 4/II. és a 411III. zászlóalj ellen bontakozott ki.

Január 13-án reggel – erős tüzérségi előkészítés után – rohamra lendültek a szovjetek a 40. hadsereg révén is. A nyomás elől a 4. gyalogezred maradványai Plotava felé hátráltak. Délutánra a körülzárt 35. gyalogezred löszere elfogyott. Katonái véres kézitüszában áttörték a gyűrűt, és a Potudany folyó irányában vonultak vissza.

Január 14-én a scsucseji hídfőtől támadást indított a Voronyezsi Front 3. harckocsi-hadserege is. Az itt állomásozó magyar 48. gyalogezred nem állta a rohamot. Az ezred e napon várta a fölváltást, katonáit teljesen készületlenül, a hazatérés hangulatában érte a harckocsik megjelenése. A támadás olyan váratlan volt, hogy a páncéltörő ágyúk csu-

pán két lövést tudtak leadni, utána harcképtelenné váltak. Alig egyórás küzdelemben az ezred két zászlóalja megsemmisült. A nap folyamán elesett Sztorozsevoje, Korotojak felé pedig egy páncélos ék nyomult előre.

Január 15-én a szovjet 40. hadsereg fokozta támadásának ütemét. Ez utóbbi támadás az Oszkol völgyéhez közeledve elvágta a 2. német hadsereg más erőitől a III. hadtestet. Jány ezeket az erőket a 2. német hadsereg alárendeltségébe utalta, ám a németek a III. magyar hadtest alkalmazásával saját csapatainak a visszavonulását igyekeztek biztosítani. Tovább romlott a 2. hadsereg más erőinek helyzete is.

Január 16-án Jány jelentette a németeknek: amennyiben 20 óráig más parancsot nem kap, elrendeli a VII. hadtest és az 1. páncélosadosztály visszavételét. Este, 19.55-kor megkapta a választ: a VII. hadtest az utolsó emberig védje állásait, az 1. páncélosadosztály pedig német alárendeltségben marad. Jány a döntést ezzel a megjegyzéssel továbbította: „A legkíméletlenebb rendszabályokkal kell megakadályozni, hogy egy ember is hátrajöjjön. Csak meghalni lehet, de hátrálni nem!”

Rajmann Ferenc és Kótai Antal együtt volt szolgálatban, mikor megindult a szovjet áttörés. Egy napig tudott ellenállni a zászlóalj, akkor elfogyott a lőszer. A visszavonulás tervszerűen kezdődött meg, ám – fegyver hiányában – pánikszerű meneküléssé változott. A szovjetek megállás nélkül bombázták az utakat. A magyar katonák négyes-ötös csoportokra bomolva vonultak vissza. Így nagyobb esély kínálkozott a túlélésre – mert már egyetlen cél lebegett mindenki előtt: túlélni, túlélni... Rajmann Ferenc egy maroknyi társával ért be az egyik orosz faluba. Akkor már két nap és egy éjszaka volt mögöttük. A főtéren álló kőépület tömve volt, hát egy pajtaszerű melléképületbe húzódtak, melynek szalmából volt a teteje. Leszedték a szalmát, és tüzeltek, nem törődve azzal sem, hogy elégetik magukat. Akinek volt konzerveje, bedobta a tűzbe, aztán ette... Másnap továbbmentek, a harmadik faluban köszönt rájuk az este. Bementek egy házba, ahol Rajmann fölfeküdt a picskire: a szoba harmadrésze kályha volt, a tetejére földobálták a rongyokat, s azon aludtak. Éjjel a többiek elmentek, Rajmann csak aludt és aludt. Következő nap megjelentek az oroszok. A mamának – egy öregasszony volt otthon – eszébe jutott, hogy a „pán” ott hortyog a picskin. Elkezdte rázni Rajmann, s magyarázta nagyon, hogy „kelj föl, pán, ruszki szoldát, igyi...” Kiléptek a pitvarból, Rajmann feje tisztult már, szörnyű dübörgést hallott. Nem messze volt az út meg egy patak, annak a hídján is oroszok, páncélosok, ameddig a szem ellát. Rajmann borzasztóan megijedt, a mama vigasztalta: „Nye bojsza, nye bojsza, igyi...” Átvezette a magyart a híd alatt – fölül dübörögtek a páncélosok –, s mutatta: „Erre, pasli, pasli...”

Berendi Béla január 10-én elköszönt Rónai Ferencről: „Szabadságra megyek, mit üzensz az ottaniaknak?” Rónai elmondta a szokásos közhelyeket, és végezte tovább a dolgát. Az áttöréskor, 12-én azt hitték, hogy megmozdult a föld, de nem gondoltak semmi komoly veszélyre. Így volt ez 13-án is. 14-én megszólalt a telefon, Nárciszt keresték (ez volt Rónai fedőneve). Majdnem kiesett a kezéből a kagyló, mikor Berendi hangját meghallotta. „Hol vagytok?”, kérdezte Berendi. „Te hol vagy?”, kérdezett vissza Rónai, hát nem mentél el szabadságra?” Berendi elmondta, hogy ez most nem egy vállalkozás az oroszok részéről, hanem offenzív támadás a 2. magyar hadsereg védelmi vonalának az áttörésére. Őket, a szabadságosokat is újra fölszerelték, alakulatokat szerveztek belőlük, és réseket betömni küldték őket (Berendit Botiscse és Ternovoje között). „És most hol vagy?”, kérdezte tőle Rónai Ferenc. „Az ezredparancsnokságon, mondta Berendi, és továbbítom az utasítást Lábass István főhadnagynak nevében, hogy azonnal vonuljatok vissza Osztrogozsszk irányába!” A századot Rónai

vezette. Egész éjszaka vonultak a Tyihaja Szoszna jegén, hajnalban értek Ribenszkójébe. Behúzódtak a házakba pihenni. Az ezredparancsnokság már elköltözött, telefonon jött az újabb parancs: irány Osztrogozsszk! Sikerült behúzódnuk Osztrogozsszkba – bár az oroszok végig követték őket –, ahol a magyar parancsnokság már szervezte a körkörös védelmet. Az oroszok 17-én kerítették be a várost. Rónai ezen a napon kapott egy szilánkot a hátába (mögötte csapódott be egy aknagránát), de nem törődött vele, a nagy hidegtől elállt a vérzés. Másnap már rosszul lett, s elment a kötőzhelyre. Szerencséjére egy volt gimnáziumi osztálytársa – dr. Bátky László – volt az orvos, aki kiszedte a szilánkot, s följánlotta: „Adok egy nagy kötést meg egy eü. cédulát, és itt maradhatsz.” Rónai nem fogadta el az ajánlatot. „Nekem a századnál a helyem.” Visszament harcolni, és másnap szétlőtték a bal vállát. Társai a találat után szíjjal átkötötték a karját, és még a saját lábán ment vissza a hátsó vonalra. Ott bekötözték, és negyedmagával egy sebesültszállító autóba rakták. Éjszaka volt, örületes cirkusz, mikor magához tért, hallotta az autó mellett az orosz beszédet. Fölkészült rá, hogy kinyitják az ajtót, bevágnak egy kézigránátot, és mindennek vége. Esetleg kidobják a hóba, s ott fagy meg magatehetetlenül. Öngyilkos akart lenni – eddig soha nem volt ilyen gondolata –, de nem tudta elővenni a pisztolyát. És akkor felrántották az ajtót. „Ki van itt?” A legénye volt. Ilyen véletlen csak a regényekben van – és a valóságban. A legény kicibálta az autóból, s a hátán vitte a csatatérre változott városon keresztül.

Angyal József zászlóalja január 13-án ellentámadásra készült, ám ez elmaradt. Nem volt ennivaló (csak pálinka és diana kockacukorral) és legfőképp lőszer. Tizenegy órakor az oroszok újabb támadást intéztek a zászlóalj balszárnya ellen. A magyar katonák otthagyták állásaikat, meglógtak. Teljessé vált a pánik. Hárman: Molnár hadnagy, Bráder Károly és Angyal József – Molnár kérésére – még kitartottak. Kőszegiek voltak, barátok. A tőlük délre harcoló olaszok is feladták a küzdelmet, helyükön félelmetes „huri, huri” kiáltásokkal közeledtek, bekerítéssel fenyegetve, a szovjetek. Ekkor Molnár is látta, hogy nincs esély, menekülni kell. Külön futottak egy domb felé. Angyalt végig verette egy géppuska, de nem találta el. Az oroszok abba hagyták az üldözést, a dombtetőn nagyjából összegyűltek a magyarok. Ott egy Részner nevű vezérkari százados kiabált: „Büdös disznók, elhagytátok az állásaitokat. Addig nem kaptok zabálni, míg vissza nem mentek!” Puskával és néhány tölténnyel támadásba vittek Angyalékat. Az oroszok csak erre vártak, vércseként csaptak rá a magyarokra. Megint menekülni kellett. Angyal József esztét veszve futott. Jobbról-balról hullottak mellőle az emberek. Szörnyű jajgatás kezdődött: „Testvérek, ne hagyjatok itt...” De senki nem törődött a sebesültekkel. Angyal azt még látta: Részner vezérkari százados lefordult a lováról – magyar golyó végzett vele! Angyal rohant, rohant és fohászzkodott: „Ments meg, Istenem, ments meg, én édes Istenem...”

Gettinger Tivadarékat is váratlanul érte az áttörés. Két napig csak a szörnyű dübörgést hallották, aztán a figyelők jelentették, hogy a horhosok felől jönnek az oroszok a harckocsikkal. A parancsnokok elrendelték a visszavonulást. Szvobodáig mentek vissza, ott megszakadt a távbeszélő-összeköttetés, és a lőszer is elfogyott. Megsemmisítették az ütegeket, és menekülni kezdtek. Az oroszok a nyomukban, felettük a levegőben hulltak a bombák. Futni kellett, futni. Két nap, két éjjel tartott a menekülés. Aludni is menet közben lehetett, aki megállt, megfagyott. Aki bírta, bírta, aki nem, elveszett. A rettenetes hideg néhány embernek az agyára ment, hallucinálni kezdtek, melegük lett. Eldobálták ruháikat, s rövid időn belül megfagytak. Így járt Jávorka százados is, Polyák írnok is. Marschalkó János szintén vetkőzni kezdett, mikor Gettinger megragadta a karját. „Hagyd abba!”, kiabált bajtársa fülébe. Marschal-

kó nem hallgatott rá, vetkőzni akart tovább. Gettinger adott neki két nagy pofont. „Gondolj a feleségedre, haza kell jutnod hozzá!” Marschalkó váratlanul azt mondta, hogy éhes. Gettinger fölmarkolt egy tenyérnyi havat, és a szájába tömte. Erre Marschalkó megnyugodott. Tovább vonszolták magukat. Órákig mentek szóltanul, mikor Marschalkó azt mondta Gettingernek, hogy ő ordítani szeretne. „Ordíts”, mondta neki Gettinger. „Nem akarok háborúzni!”, ordított Marschalkó. Vagy öt percig ordított egyfolytában, akkor elment a hangja, és megkérte Gettingert, hogy most ordítson ő. Gettinger azt ordította: „Soha többé!” Mikor Marschalkó úgy érezte, hogy ismét tud ordítani, bekapcsolódott, így már ketten ordították: „Soha többé!... Soha többé!...”

2

(A lét rezdülései)

Utazzon bárhová az ember, élményeit csak egy dolog múlhatja felül: a hazatérés.

– Magyarország! – kiált föl boldogan Éva, az egyik volt katona lánya, mikor a vonat átér a határon.

Olyan örömmel futunk az ablakhoz, mint a matrózok a hajó fedélzetére, ha hosszú tengeri út után figyelő társuk felkiált: Föld!

Nyíregyházán tíz percet áll a vonat, leszaladunk újságokért: mi van itthon? Az asszonyok kíváncsiak, mi lesz este a tévében, mi a sportrovatot bújjuk. Míg a Szovjetunióban voltunk, itthon véget ért az NB I-es labdarúgó-bajnokság. Rózsa Feri bácsi szomorúan konstatálja, hogy a Szeged kiesett.

Még megbeszéljük, hogy levelezünk egymással, felkeressük egymást, de már mindenki a holmijaival, bőröndjeivel van elfoglalva.

És a vonat megáll a Keleti pályaudvaron. Mindenki rohan szerettei felé. Mi négyen – a két Zoli, Sulyok Kálmán és én – pedig az első büféhez.

- Tizenkét üveg sört kérek! – mondom a büfésnek. – Elvitelre?
  - Nem, itt isszuk meg, de most rögtön.
  - Talán a világ végéről jöttek, hogy ilyen szomjasak? – kérdi a büfés,
  - Nem, csak a Don-kanyarból.
  - A Don-kanyarból? Mit kerestek ott?
  - Sok mindent.
  - És találtak valamit?
  - Egy kincset, egy nagyon nagy kincset.
  - Elárulná, fiatalember, hogy mi az? – kérdi a büfés.
- Ránézek Zoliékra, majd ismét a büfésre.
- A béke, uram – mondom neki –, a béke...

HORVÁTH LAJOS (1953) Pálfán élő író. Tanárként dolgozik.